

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

RECIMO KOJU O FRANU KURELCU

Irvin Lukežić: *Fran Kurelac i riječke slovinske knjige*

Rijeka: Gradska knjižnica Rijeka, 2021.

Iako to djeluje pomalo paradoksalno, problematika riječkoga hrvatskoga kulturnog kruga devetnaestog stoljeća u našoj je znanosti još uvijek nedovoljno istražena, a unatoč pojedinačnim proučavanjima i dalje nedostaje priloga koji bi dubinski i „iznutra” sagledali čitavu plejadu protagonista koji su na kulturnom, književnom, jezikoslovnom, političkom i društvenom planu obilježili *stoljeće nacija* u gradu Rijeci. Stoga je iznimno važno sustavnim radom i istraživanjima prikazati tadašnja zbivanja u punini povijesne istine, što se posebno odnosi na bogatu intelektualnu tradiciju kao značajan segment ne samo lokalne nego i nacionalne kulture.

Raritetne riječke teme značajnim su dijelom znanstvenoga interesa vrsnoga poznavatelja gore naznačene problematike prof. dr. sc. Irvina Lukežića koji, književnim tonom do tančine elaborirajući povijesno gradivo, ponire u živote svih slojeva riječkih žitelja i oslikava svekoliku društvenu fresku grada stal-

no određenog dramatičnim povijesno-političkim okolnostima. U tom smislu kao autor posebno vrednuje pojedinačne doprinose onih koji su svojim odvažnim djelovanjem učinili mnogo kako za lokalnu tako i za širu nacionalnu zajednicu. Jedna od takvih ličnosti svakako je hrvatski filolog, književnik, predvodnik i ideolog devetnaestostoljetne *Riječke filološke škole* Fran Kurelac (1811 – 1874). Taj osebujan intelektualac, bezuvjetan rodoljub i sin krajiškoga časnika iz Bruvna na Krbavi u siječnju 1849. godine postaje učiteljem na gimnaziji u Rijeci gdje pet godina predaje hrvatski jezik. Odabran da u teškim okolnostima postigne gotovo nemoguće, ovaj skroman lički učenjak naraštajima riječkih gimnazijalaca toplim je učiteljskim pristupom otvarao spoznaje o duhu slavne prošlosti svojega naroda. Kao marljiv istraživač davnih rukopisnih djela, proučavatelj običaja gradišćanskih Hrvata, sakupljač narodnih pjesama, pisac i akademik zalagao se za arhaičan jezik zasnovan na

svim trima hrvatskim narječjima uz prevlast čakavskoga. Unatoč teškim političkim prilikama i prevrtljivom mentalitetu jednoga dijela riječkoga stanovništva, veliku pozitivnu snagu vidio je u svojim učenicima kao mladim pripadnicima građanskoga društva. Kurelcu je Rijeka posvetila ulicu u kojoj se nalazi voljena mu gimnazija, dok je Odsjek za kroatistiku riječkoga Filozofskog fakulteta 1989. počeo objavljivati znanstveni časopis za filološka istraživanja nazvan *Fluminensia*, po njegovu djelu iz 1862. godine. Kada je 1994. pri Odsjeku pokrenuta konferencijska djelatnost, odlučeno je kako će jedna od dviju tema prvoga Međunarodnoga znanstvenog skupa *Riječki filološki dani* biti upravo „Fran Kurelac i njegovo doba”. Skroman kakav je bio, Kurelac vjerojatno ne bi tražio nikakvih spektakularnih iskazivanja časti svojemu liku i djelu. Zapravo, kada bi mogao birati medij kojim će ga se pohraniti u kolektivnome pamćenju nema sumnje da bi odabrao baš knjigu. Upravo ga je ona pratila kroz sve životne uspjehe i nedaće dijeleći s njim samačku podstanarsku sobu. Za razliku od mnogih s kojima je tijekom života prijateljevao ona ga, i unatoč često neshvaćenosti s kojom se kao romantičarski individualist susretao, nikada nije napustila. Moglo bi se reći da su jedno drugome do kraja ostali redovnički odani. Stoga djelo

Fran Kurelac i riječke 'slovinške' knjige autora Irvina Lukežića objavljeno u godini kada slavimo 210. obljetnicu Kurelčeva rođenja vrijedno je štivo koje ga u potpunosti razotkriva kao jezikoslovca, učitelja, odgojitelja, bibliofila, oporbenjaka i napose čovjeka nevjerojatnoga duha kojeg je bilo teško ne voljeti, ali još teže pratiti ga. Autorova intencija bila je pružiti inovativan uvid u njegovu intrigantnu osobnost, pa za razliku od dosadašnjih uglavnom površnih pokušaja zaviruje u područja koja su na prvi pogled skrivena, sagledavajući problem „iznutra”. S obzirom na to da su povijesne činjenice predočene književnim tonom, djelo je moguće čitati kao roman koji stranicu po stranicu sve više razobličuje ustaljene predodžbe o Kurelcu kao učitelju i književnom zanesenjaku te pred čitateljem oživotvoruje portret ozbiljnoga starca punog topline.

Na više od dvjesto stranica biografske sudije kroz dvadeset poglavlja obrađuje se kako profesionalni tako i osobni put Frana Kurelca u odnosu na aktualne povijesno-političke i društvene okolnosti. U „Uvodu” autor napominje kako se često zanimao za njegov život i rad na što ga je potakla knjižica pod naslovom *Runje i pahuljice* s izborom iz djela koju je 1916. godine objavio Branko Vodnik, a na koju je još kao student naišao u jednome splitskom antikvarijatu. Pružajući presjek Kurelče-

va lika i djela, Lukežić piše kako je on „(...) do nas stigao iz neke velike daljine prošlosti, a ne iz dobrih starih vremena, jer takva nisu nikada ni postojala. Stigao je i zauzeo neobično važno mjesto, odigravši svoju ulogu časno, od početka do kraja (Lukežić, 2021: 9).” Taj citat izuzetno je važan kao podloga razumijevanju kompleksne ličnosti ovoga skromnog, ali znamenitog čovjeka o čemu se tijekom ostalih poglavlja detaljnije progovara. Autor tako uvodno sugerira kako je u sebi nepokolebljivo nosio svu težinu nacionalne borbe za samoodređenje putem jezika, a romantičarski nezadovoljan postojećim živio je u zamišljenome svijetu *herojskog doba* promatrajući i poznavajući hrvatski jezik iz perspektive njegove prošlosti. Poglavlje „Drevnjak iz Bruvna” bavi se zavičajnim odrednicama Kurelčeve osobnosti koja je stasala i prvotno se oblikovala na kršnom tlu nekad obrambenog pojasa protiv Osmanlija, poslije velike habsburške ratne provincije. Kao da se nastoji reći kako je u njemu tinjala neka arhetipska unutrašnja snaga i neustrašivost koja je još od srednjovjekovnih vremena nadlijetala kravaski prostor ispisujući najljepše stihove nacionalne junačke epike. Neizbježni faktografski segmenti upućuju na povijest njegova zavičaja prvi put spomenutoga u slavnome djelu *O upravljanju carstvom* (*De*

administrando imperio) bizantskoga cara Konstantina Porfirogeneta kao i to da on sam potječe iz časničke obitelji u ogulinskome kraju poznate još u 16. stoljeću. Zanimljivo je kako mu je otac kao krajiški vojnik bio odan austrijskoj državi, dok je sam Fran u svojem profesionalnom životu višestruko ispaštao zbog vječitoga oporbenjaštva spram Habsburgovaca. Treće poglavlje bavi se Kurelčevim karlovačkim đaćkim danima, pa nosi naslov „Školovanje”. Vrijedi napomenuti kako je Karlovac predstavljao žarište preporodnoga rodoljublja, no Kurelčev patriotski zanos u potpunosti stasava dolaskom u Graz gdje se na poticaj Ljudevita Gaja počeo baviti problemima jezične standardizacije. Sljedeće poglavlje pod naslovom „Riječke godine” oslikava njegov boravak u gradu koji ga je, kako od autora doznajemo, dočekao pun napetosti i sukoba između suprotstavljenih političkih struja. Godina je to 1849. Unatoč aristokraciji koja se, uz svesrdnu podršku Mađara priklonila talijanštini, riječki je puk ostao vjeran svojem jeziku i narodnosti. Iz teksta se razabire kako je, pristupom koji se bitno razlikovao od tada konvencionalnih pedagoških metoda, učenike uspijevao pridobiti za svoje ideje. Autor predočava i mnoge korespondencije koje je vodio s prijateljima koje je stekao boraveći na Kvarneru. Uvidom u

dosad neobjavljenu privatnu pisanu ostavštinu otvaraju se dosad skriveni introspektivni momenti koji omogućuju raslojavanje Kurelčeve ličnosti i razumijevanje unutrašnjih mu okidača koji su doveli do njegova udaljavanja iz službe 1854. godine. Slijedi „Pustinjak pod Učkom” gdje se progovara o godinama tijekom kojih osniva glasovitu *Riječku filološku školu*, zalažući se za arhaičan i pomalo artefificijelan hrvatski jezik s dominantnim čakavskim obilježjima. Lukežić napominje kako kod Kurelca valja razlikovati filološku od općeljudske dimenzije jer mnogi će se složiti kako je upravo njegova rodoljubna strana nadmašila onu lingvističku. O vezama koje je stekao u Rijeci i njezinoj okolini saznaje se i iz poglavlja „Kurelčevi pokrovitelji”. Ono je posebno zanimljivo jer donosi pismo posvećeno đakovačkom biskupu i meceni Josipu Jurju Strossmayeru, dok se kao njegovi ostali doborotvori ističu riječki podžupan Ivan Vončina, barun Josip Vranyczany-Dobrinović te barun Bartol Zmajić Svetoivanski. Predočene prepiske i posvete u djelima kojima izražava zahvalnost svojim mecenama vrlo su vrijedni jer se pomoću njih iščitava interferiranje racionalnog i krajnje osobnog elementa kod Kurelca, što su ključne sastavnice u mozaiku njegova lika i djela. Sljedeće poglavlje naslova „Harmonija i jedrina” zadire

upravo u spomenutu Franovu osobnu dimenziju, pa se njegova pozicija kao izdvojenog romantičarskog individualca tumači kolopletom psiholoških, emotivnih i društvenih motivacija. Naime, kad je postalo jasno kako ideje koje je zastupao u stvarnosti nije moguće implementirati, teško se mireći s vlastitim porazom prigrlio je breme tragične sudbine koračajući s njom do kraja. Prema mišljenju autora, njegova moralna veličina upravljana je čestim idealističkim zanosom koji nadrasta puku patetičnu ostrašćenost te sadrži zdrav pogled na svijet, dok je njegovo domoljublje konstruktivno i napredno jer osim iskrene i uzvišene ljubavi prema svojem narodu uključuje poštovanje prema ostalim narodima. Osmo poglavlje nosi naslov „Fiamin, Pilepić i Dežman”, a upućuje na Kurelčeve najvjernije pratitelje iz redova gimnazijskih mu učenika. Zanimljivo je kako su sva trojica postigla mnogo, svaki u svojem području djelovanja, pa se može reći kako je to jednim dijelom upravo učiteljeva zasluga. Pod intrigantnim naslovom „Arheologija znanja” autor se referira na Foucaultovu *povijest ideja*, odnosno oznaku za povijest nečeg što je sporedno i predstavlja neosnovanu spoznaju, pa se može poimati rubnim. Tradicionalna historiografija ogriješila se o Kurelca poimljući ga kao stvaralački subjekt pritom

zanemareći njegov specifični diskurz neraskidiv od duha epohe. Prema Lukežiću, cilj je dešifrirati složen sustav poruka njegova djela, a tek potom izreći svoj sud upotpunjem intimnim biografskim podacima i unutrašnjim previranjima. Deseto poglavlje nazvano „Lovac na knjige” osvjetljava Kurelčev bibliofilski karakter kojim je svijet oko sebe promatrao kao odjek onoga unutrašnjeg, kreirajući tako kozmos određen vlastitim kriterijima smislenosti. Njegovoj neraskidivoj vezi s pisanom riječi i nikad presušenoj potrebi za filološkim radom dugujemo činjenicu da do danas možda i nema osobe koja je toliko revno bilježila kako stare rukopise tako i tiskana djela istražujući fondove knjižnica, osobito onih samostanskih. Više o tome saznaje se na stranicama sljedećih četiriju cjelina: „Isusovačka knjižnica u Rijeci”; „Franjevačka knjižnica na Trsatu”, „Kapucinska knjižnica u Rijeci” te „Knjižnica popa Antona Mudrovčića na Hreljinu” u kojima se predočavaju Kurelčevi popisi rijetkih knjiga čuvanih u spomenutim bibliotekama. Osim samih naslova, navedeni su i podaci o autoru svakoga od djela, mjesto i godina izdanja te signatura, što nam i danas olakšava uvid u riječke samostanske fondove. U poglavlju „Zagrebačke godine” saznaje se kako je od jeseni 1866. do ljeta 1867. godine radio kao učitelj

francuskoga jezika pri zagrebačkoj gimnaziji (razdoblje između 1861. kada napušta Rijeku do 1866. proveo je kao učitelj staroslavenskoga pri đakovačkome liceju) odakle je bio prisiljen otići zbog svojih protestnih istupa. Razmatrajući unutrašnji svijet ovog osebujnog intelektualca i oporbenjaka, autor zaključuje kako personificira *figuru trieste*, odnosno čovjeka tužnoga pogleda, vječitoga osamljenika, napose krvavoga radnika i životnoga gubitnika koji je lutajući imaginarnim svjetovima bolje prošlosti tražio za izlazom iz stvarnosti. O tome osim privatnih korespondencija progovaraju i Kurelčeve dvije jezične rasprave znakovitih naslova: *Kako da sklanjamo imena ili greške Hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito drugoga padeža množine* (1852) te *Imena vlastita i splošna domaćih životin u Hèrvatov, a ponekle i Sèrbalj. S Priètbami. Muka Frana Kurelca, starihom Ogulinca, a rodòm iz Bruvna na Kèrbavi* (1867) koje ocrtavaju njegovo neslaganje s idejama *Zagrebačke filološke škole* kao i muku koju je prolazio nepopustljivo ulažući nemili trud u svoje jezikoslovno djelovanje prezahtjevno za njegove čitatelje. U dijelu „Slovo nad grobom Ljudevita Gaja” saznaje se kako je, dva mjeseca prije vlastite smrti održao posmrtni govor svomeu mladenačkom uzoru, Ljudevitu Gaju. Taj događaj prepun je simbolike jer iako

su se, zastupajući različita jezikoslovna uvjerenja, nalazili na suprotnim stranama Kurelac je svoj govor toga travanjskog poslijepodneva izgovorio kao čovjek koji gleda kako u nepovrat odlazi čitava jedna epoha čiji su ideali bili satkani u sve slojeve njegova života, predstavljajući *spiritus movens* svemu što je radio. O Kurelčevu odlasku 18. lipnja 1874. godine saznaje se iz poglavlja „Smrt neumrloga Frana”. O tom događaju prvi je izvijestio kraljevački *Primorac* objavivši nekrolog pod naslovom *Žalobni odjek nad grobom Franovim*. Značajan je podatak kako ga je u vječnost, na prepunome zagrebačkom groblju Svetog Jurja, posmrtnim slovom ispratio Adolf Veber Tkalčević, utemeljitelj *Zagrebačke filološke škole*, s čijim se načelima cijeloga života sukobljavao, dok je njezine sljedbenike pogrdno nazivao „ahavcima”. Unatoč činjenici da je riječ o predstavnicima različitih orijentacija u standardizaciji hrvatskoga jezika, njihovo međusobno uvažavanje i poštovanje sugerira kako je nevjerojatan zanos kojim su se borili za ostvarenje zapravo istih ideala nadjačao sve nesuglasice koje su ih prividno razdvojile na tom putu. Pod naslovom „U službi svoga naroda” autor sintetizira sve ranije rečeno o Franovu unutrašnjem univerzumu koji je prijeloman za sagledavanje i valoriziranje njegove ostvaštine kao osebujnoga sustava

poruka. U tom je smislu neobično važna memorabilija koju je u radu *Iz mojih uspomena* (Zagreb, 1918) zapisao jedan od njegovih učenika Bude Budisavljević, a koja u potpunosti demistificira Kurelčevu životnu tragiku. Radi se o rečenici koju je izrekao prilikom jednoga njihova razgovora, a koja glasi: „Sinko, ne ištem ni od koga, da se povodi za mnom; ali ja ne mogu natrag” (Lukežić, 2021: 210). Iako bi da se mogao i želio prilagoditi pragmatičnim zahtjevima stvarnosti u profesionalnom smislu zasigurno postigao mnogo više, do kraja je branio svoja uvjerenja čak i onda kada je bio svjestan da ona nikada neće postati dijelom književnojezične koncepcije. Posebno je zanimljiv dio „Pred mramornim poprsjem” jer naprosto je nevjerojatno kako je taj skroman čovjek, odjeven u sivu surku upotpunjenu šešikom i starom drenovačkom, odrazom u zrcalu tako strog, ali srca prepuna prostodušne plemenitosti, topline i neke već gotovo izumrle, romantičarske moralne uzvišenosti iznenada preminuo upravo u trenutku dok je koračao prema zgradi Akademije, 17. lipnja 1974. godine ne bi li bio jedan od prvih koji će vidjeti vlastitu bistu netom dopremeljenu iz Firence autora Ivana Rendića, koja se danas čuva u zbirci skulptura zagrebačkoga Povijesnog muzeja. Posljednje poglavlje nazvano „Epilog” sinteti-

zira Kurelčev lik i djelo u okviru tada aktualnoga povijesno-političkog i društvenog konteksta što se zaokružuje mislima: „(...) Tako je Kurelac zauvijek ostao u predsoblju, uzalud čekajući da bude primljen i prihvaćen u velikom salonu naše književnosti, jer su oni koji su donosili odluke bili drugačijega mišljenja te za njega nije moglo biti pristupa, nije mogao biti propušten, iako je postao pravim članom naše Akademije (...)” (Lukežić, 2021: 221).

U cjelini gledano studija *Kurelac i riječke 'slovinske' knjige* Irvina Lukežića rezultat je serioznog istraživanja života i rada jezikoslovca, gimnazijskoga učitelja i neprikosnovenoga rodoljuba Frana Kurelca čija je ostavština neodvojiva od njegovih biografskih podataka i introspektivnih trenutaka danas fragmentarno dostupnih u obliku sačuvanih korespodencija koje au-

tor u djelu predočava, kao i od tadašnjega državno-pravnog uređenja kojemu je kao pravi predstavnik preporodne epohe oponirao. Njome se otkriva mnoštvo dosad nepoznatih i zanemarenih činjenica iz života ovoga znamenitog čovjeka koji je neizostavan segment kulturnog identiteta grada Rijeke. Pored svega navedenog, problematizira se intelektualni i duhovni habitus jednoga osebnog i talentiranog pojedinca koji se nažalost nije realizirao u punini svojih potencijala. Njegovu katarzu danas je moguće iščitavati kao sliku povijesnoga recidiva jer možda se u ovom trenutku među nama nalazi neki suvremeni Kurelac čiji status ovisi o priznanju onih koji odlučuju hoće li njegov životni rad prevladati područje *povijesti ideja* ili će ostati trajno zarobljeno u njemu, kao što je to prema tradicionalnom povijesnom diskurzu ostao naš Fran.

Ivona Smolčić